

KIS-726 – Denesaat ouzh skol Kyōto. I. Nishida Kitarō

(GE – 09 06 01)

“Skol Kyōto¹” a reer eus un teskad prederourion japanat bet ambilhet gant NISHIDA Kitarō² (1970-1945) adalek ar bloavezhioù 1920. An tri fennañ e-touez diskibion niverus NISHIDA a voe TANABE Hajime (1885-1962), HISAMATSU Shin-ichi (1889-1981) ha NISHITANI Keiji (1900-1990). E ser ar strivoù a reas Japan da arnevesaat diwar skouer Kornog e dibenn an 19^t kantved (prantad Meiji) ez emsilas levezon devezourion Europa : SCHOPENHAUER, HEGEL, NIETZSCHE. Skol Kyōto a gemeras da amkan kenyeañ hengoun trabedoniell Kornog ha speredelezh ar Reter, ent dibarek an derc'helouriezh alaman hag an anadennoniezh diouzh un tu, ar voudaegezh zen diouzh an tu all. He holl izili pe dost a yeas da studiañ d'ar skolioù meur alaman ha da heuliañ enno keleennadurezh pennoù stel ar preder europat, HUSSERL pergen. An holl, nemet NISHIDA — rebech a reer dezhañ a-wechoù bezañ “emzeskad a-grenn, e diouer bezañ bet stummet da vat war veizadurezh Kornog³”.

“Alese an diaes bras eo heuliañ Nishida e-barzh skridoù saouzanus o tioueriñ ouzhpenn se nep framm diverzhadus, nep raklun divizet, aozet en ur stil drainhet, goustavek ha doues kenan, gant un dermeneg diresis, ma tispak un devezout en un doare war un dro kelc'hiennek (an un dodennoù o tistreiñ a vareadoù, pezh a zo da brouiñ o vezañ alies evit un darn raklakaet) ha spanaennek (meur a wech, an devezout kollet gantañ penn e neudenn a rikl dre frankstrollata war-du kudennoù disheñvel hervez doare). Gant seurt skriverezh tammaouek, anloadus hag anfurmek, e kred d'al lenner kornogat merkañ dizehan un diank a

¹ Heuliañ a ran aozerion all Kornog en o doare da zelizherennañ ar japaneg.

² E japaneg, da venegiñ an denanvennoù, e roer an anv personel da heul an anv tiegezh. Dre sevender e fell da Japaniz pa droont o skridoù en ur yezh europat kemplegañ da c'hiz Kornog hag e lakaont an anv personel da gentanv. Dereat e kavan distreiñ ar sevender ha doujañ d'ar boaz japanat evel ma ra a du 'rall ar saoznegerion ha lod eus an droerion alamanek ha gallek.

³ “[...] pur autodidacte, il n'a pas été véritablement formé à la conceptualité occidentale” (Bernard STEVENS, “Une présentation de l'école de Kyōto”, *Études Phénoménologiques (ÉP)*, n° 18, 1993, p. 31).

gempoell, un ezvezañs a riktet ha betek un dangorelouriezh tidek a-gerzh.”

“D’où l’extrême difficulté de suivre Nishida dans ces écrits déroutants qui en outre se présentent sans structure repérable, sans programme préétabli et en un style hachuré, excessivement elliptique et concis, avec une terminologie imprécise et où la pensée se déploie de manière à la fois circulaire (les mêmes thèmes reviennent périodiquement, ce qu’il s’agit de prouver est souvent partiellement présupposé) et discontinue (le fil de la pensée s’interrompt fréquemment pour aborder, par association libre, une problématique apparemment étrangère). Le lecteur occidental est constamment tenté de voir dans cette écriture fragmentaire, insituable et informelle, un manque de cohérence, une absence de rigueur, voire un subjectivisme totalement arbitraire¹.”

Hogen, den a-raok NISHIDA n'en doa klasket dezevout speredelezh ar Reter kevret ha prederouriezh Kornog. A se e rank al lenner, a be du bennak ma ve, kemer ar boan da ergerzhout kammed ha kammed ar chanter ramzel lakaet en e sav gant ar gwastadour — diskoachañ an durc'hadurioù divrazet, distreiñ d'an aozerion a vennas loc'hañ diwarno : ECKHART, LEIBNIZ, KANT, HEGEL, NĀGĀRJUNA ², DŌGEN ³, SHINRAN⁴ ha mistri vras all ar voudaegezh japanat.

Un alberz ne c'hallan ken da reiñ eus remzad NISHIDA hag eus e brederouriezh. Kentoc'h eget kemer da amkan ur sell bloc'hel war houmañ, pezh a ve ne vern penaos dic'hallus o vezañ ma chom antroet c'hoazh un darn vat eus e skridoù, e tibabin un nebeut krefen en araez da deurel ur goulou nevez war hon prederioù dimp.

An hini a seller evel brasañ prederour japanat an 20^t kantved a voe e karg eus kador ar Brederouriezh kravezel e Skol veur impalaerel Kyōto. Ur pemont levr a

¹ Bernard STEVENS, id., *ibid.*, pp. 30-31.

² NĀGĀRJUNA (150-234), pennañ dalc'hiad ar voudaegezh indian, brudet dreist-holl dre benn e skridoù war ar *sūn ya ta* ("gourwag", sl. KIS-706, La-14, p. 93) a levezonas an hengoun sinaat hag ar zen japanat.

³ DŌGEN (1200-1253), manac'h boudaat japanat, aozer ar *Shōbōgenzō* (*Teñzor an hent gwir*), a ebarzhas ar zen e Japan.

⁴ SHINRAN (1173-1262), manac'h japanat, dalc'hiad ar voudaegezh Amida (anv ur manac'h a nac'has diraez stad ar bouda keit na ve ket salvet an denelezh a-bezh), a gelenne e teu ar salvder dre ar feiz hepken, ha n'eo ket dre an oberoù.

skrivas¹ e-doug e remzad, adalek *Holc'h d'ar mad*² (1911) betek *An na-vout hag ar savboent kravezel war ar bed* (1945), e destamant speredel. An devezout kenradet gant NISHIDA a c'haller ober anezhañ un “drabedoniezh” e ster Kornog, un drabedoniezh avat o tennañ he sabr eus an hengoun pellareterat : tra ma 'z eo kreizet ar preder europat war ar *bout*, ma 'z eus anezhañ ur *voudoniezh*, emañ kenvellet an devez reterat, boudaat ent resis, en dro da geal an *na-vout*, e talvez dezhañ an anv a *navoudoniezh*. Diskibion niverus a zeredas war an erv digoret gant NISHIDA : unan eus ar re gentañ, TANABE, a zegouezhas dezhañ kador ar Brederouriezh war e lerc'h, a voe ken nevezus hag eñ, evit e hentoù da bellaat diouzh re e vestr. Da heul an “daou dad diazezer”, e komzer eus un “eil remziad” ambilhet gant HISAMATSU ha NISHITANI, hag eus un “trede remziad” kreizet war TAKEUCHI (1913-), TSUJIMURA (1922-) ha UEDA (1926-).

PERAK AR BREDEROURIEZH ? HERVEZ NISHIDA³

“Derou ar brederouriezh zo en emzislavar an an-un⁴.” “E donderioù glac'har mab den e vez al lusked da brederouriañ⁵.” Pezh a lusk NISHIDA da brederouriañ zo muioc'h eget ar “bamañ” rak ar pezh a zo pe an “arvariañ” en arglask da ziogeted an anaout. Bez' ez eo poan ar bevañ evel den. Diouzh an devoud-se e tinaou ar c'hudennoù diazez. “Petra a c'hellomp ober eus hon bezout evel anunioù ?¹” “Petore luniadur zo d'ar bed beziat ma 'z omp bet ganet, ma wezhiomp ha ma varvomp ?²” Amañ emañ skoulm ar reuzeudigezh : hon bed beziat zo ur bed ma vez kenweet ar bed

¹ Diwar ar pemont oberenn-se ez eus bet troet 27 en ur yezh a Gornog : 17 e saozneg, 9 en alamaneg, unan e galleg. A-douez ar pennadoù eilrenk ez eus bet embannet ur 60 titl e saozneg, un 30 en alamaneg, hini ebet e galleg.

² Jp. *Zen no kenkyu*, titl troet dre Sz. *Inquiry into the Good* ha dre Gl. *Essai sur le bien*.

³ Diazezet eo ar rann notenn-mañ war levr UEDA Shizuteru : *Nishida Kitaro wo yomu*, Tokyo, 1991, en e droidigezh saoznek gant James FREDERIKS ha Jan VAN BRAGT : *Reading Nishida Kitaro*, Chapter Four, Part Three : “Pure experience, self-awareness, basho”, in *ÉP*, n° 18, 1993, pp. 63-86.

⁴ “Philosophy begins in the fact of the self-contradiction of the self” (Nishida Kitaro 's *Collected Works*, 6:116). War Br. *an-un*, sl. KIS-540, La-11, pp. 226-227.

⁵ “The motive for philosophy must be the depths of the sorrow of human life.” Frazenn a lak da soñjal er bomm a zeue gant CEZANNE : “C'est effrayant la vie.”

¹ “What can we make of our existence as selves ?” (UEDA Shizuteru, id., *ibid.*, p. 63) Emaomp aze e disoc'h un treiñ div bazenn, tebek enta e zikted. A-dal da Sz. *existence*, kentoc'h eget Br. *hanvoud* pe *buhez* e kavan gwell ober gant an termen a vrasañ erdal, *bezout*.

² “What kind of structure does the actual world have in which we are born and act and die ?” (id., *ibid.*, p. 63).

ma vevomp ha ma wezhiomp hag ar bed ma kas ar genel d'ar mervel : alese dislavar hon bezout-er-bed gantañ e unan, “emzislavar an an-un”. NISHIDA, hag aze e komprenner an hoal en doa KIERKEGAARD warnañ, a gomz eus “ur bed a aon hag a gren”.

Penaos prederouriañ ? Dispaket eo danvezelouriezh ha speredelouriezh diouzh savboentoù ketep dre benn ma vezomp o tezevout e-kreiz ar werc'helezh. Hogen, e diagent danvezelouriezh ha speredelouriezh, hon eus da gaout krap reizh war bed hon gwerc'helezh pemdeziek... Seul zonoc'h ma vo hon c'hrap war hon buhez ordinal ha pemdeziek, seul zonoc'h e vo hon prederouriezh. *Ordinal* amañ ne dalvez ket “ordinal” e kement hag enebet ouzh “dreistordinal”. An dreistordinal e unan en devez lec'h en ordinal. En hon gwerc'helezh ordinal e vez endalc'het an darvoudoù dreistordinal a zo kement all a frailhoù en hon buhez ordinal. Enkerzh ar c'hrap don war hon buhez eo ar frailhoù-se end-eeun, anezho skarroù o silienniñ a-dreuz d'hon buhez. Er c'heñver-se e ra NISHIDA adarre gant an droienn : “glac'haroù hon buhez den”. An hini a vez paket e-barzh seurt frailhoù a ziwask poanioù bras. Hogen dre badout outo, dre c'hwiliañ enno, e laka da strinkañ eus ar c'hondon donañ dourioù sklaer ar yañ eeun. Krennañ a ra UEDA : “Deraouiñ a rae prederouriezh NISHIDA dre c'havaelañ pezh a zo loet dres dindan gantouezadur ar gwelout ha klevout an ordinal³.”

AR “C'HANTOUEZAÑ PUR”

Derveno NISHIDA eo “ez eo ar brederouriezh studi ar werc'helezh wir⁴”. E se, ne c'hell ket an kez studi bezañ kantet en ur werc'helezh oc'h amplegañ an troc'h etre ergor ha dangor. Er poent-mañ e forc'h hengoun reterat ha hengoun kornogat¹. Kornogiz pe a gemer da zivoud ur werc'helezh ergorel puraet diouzh an dangorelezh, o tiorren neuze ar Ouezoniezh, pe a vuk d'ur me trehontel, dangorenn ergorer hag anergoreladus — ken ez eo aet d'un islonk an troc'h gouiziadoniel etre, lakaomp, ar Fizik hag an Anadennoniezh. Reteriz a dro kein d'an amva, a emgloz en o dangorelezh, n'eo ket evit he diorren, met evit he nac'hañ. Ar sevenadur kefredekañ, an hini indian, a gemere da bal “distreiñ d'ar sklerijenn a zo en endon ar me”. NISHIDA a geveneb seurt nac'hañ ratozhiek a 'n dangorenn ganti he unan ouzh an emnac'hañ en ur c'heñver daelerezhek gant an amva evel ma ra Europiz. Darbenn a ra nac'hadur an dangorenn o

³ “Nishida's philosophy began by grasping what lies right underneath the experience of seeing and hearing the ordinary” (id., *ibid.*, p. 65).

⁴ “Philosophy is the study of true reality” (id., *ibid.*, p. 67).

¹ Lavaromp : an devezout trec'h e Kornog, en ur lakaat evezh da lezel an arlezidi er-maez , adalek Mestr ECKHART betek MERLEAU-PONTY.

tifourkañ en na-vout, nemet e verk dezhañ da zremmwel ar mont da wirionez an traoù. Penaos avat diraez an traoù ma n'o staler ket evel un nann-me dirak ar me, eleze ma n'o ergorelaer ket ? Respont NISHIDA : dre ar “c'hantouezañ pur”. “Kentoc'h eget bezañ un ergraf, ez eo « kantouezañ pur » un termen o tezgeriañ ar c'hoarvoud kezivik, « d'an ampoent ma weler ur furm pe ma klever ur sten, a-raok d'un dangorenn ha d'un ergorenn bezañ », darvoud andoniek o skoeviñ pep ger².”

A-zioc'h e 'm eus troet *Sz. pure experience* dre Br. *kantouezañ pur* — ar japaneg o vezañ moarvat ivez un droidigezh diarlenn diwar ar saozneg pe an alamaneg. Hogen an doare ma ra NISHIDA meiz war ergeñverenn an termen dre ober anezhi ur “c'hoarvoud kezivik”, un “darvoud andoniek” a'm laka da intent enni ur c'hevatal d'ar “predig unanidigezh³” a vez e derou ar barzhoneg, d'ar pezh a zeskrivan evel “treañ”, “sankañ etrezek ar goull⁴”, erfin evel “anlouerañ⁵”. Alese, diwar vremañ e ran gant Br. *anlouerañ* evel kevatal da *Sz. pure experience* e-kichen pe e-lec'h Br. *kantouezañ pur*.

MERLEAU-PONTY ivez a voulc'has un holc'h e diagiz an troc'h dangor-ergor, etrezek “ar vro vras mut¹”, hag a savelas meizad ar c'hreud, “meizad n'en deus anv e yezh ebet²”. NISHIDA, degouezhet en hevelep plegenn a 'n dezevout, a venn he meizañ diwar-bouez ostilhoù ar brederouriezh : ur c'heal eo, ur meizad mar karer, met n'eo ket un ergraf, ne ro ket kraf war ur werc'helezh arstalek, ne c'hell ket talvout da sol da ergrafoù all. Arroudoù hir zo mat tennañ eus levr UEDA Shizuteru, evit reiñ un alberz eus dehentadur NISHIDA etrezek keal an emzislavar.

² “Rather than being a concept, pure experience is a term which expresses the primordial *Ereignis* at “the moment of seeing a form or hearing a sound, before there is a subject and an object », an ordinary event that cuts off all words” (UEDA Shizuteru, id., *ibid.*, p. 69-70).

³ Sl. KIS-593 – En dro d'ar gened, La-12, pp. 210-220, pp. 210-211 pergen.

⁴ Sl. KIS-524 – Keal ar c'hreud e preder Merleau-Ponty, La-11, pp. 115-130, pp. 129-130 pergen ; KIS-706 – Al. *Nichts* e preder Heidegger, La-14, pp. 92-115, p. 109, 111 pergen.

⁵ Sl. KIS-709 – Un dedroadur eus keal ar gouzrec'h, La-14, pp. 121-125, pp. 124-125 pergen. En notenn-mañ diwezhañ e komzan eus “dic'houzrec'hiñ” en ur ster nes da “nac'hañ an dangorenn”. Br. *gouzrec'h* zo dezhañ ur c'hemeradur hollek : an hinienn eo, ken en he darempredoù gant ar bed hag an hiniennoù all, ken er c'heñver outi he unan ; Br. *dangorenn* a zec'her ur “ur c'heal bevennat”, hini ur “meni goueled”, “endon ar me” — war se, sl. ivez GBLF. ¶ 1296 □ ; KIS-511, La-11, pp. 22-24.

¹ Sl. KIS-524, La-11, p. 128.

² Sl. KIS-511, La-11, p. 24 ; id., pp. 125-129 ; KIS-593, La-12, p. 216.

“An anlouerañ (ar c’hantouezañ pur) ne vez ket kemeret [gant Nishida] evel ar bennaenn nemeti e ster an unelouriezh. An « anlouerañ » e kement ha henn n’eus ket anezhañ. D’an ampoent ma weler ul liv ha ma klever ur sten e vez bonel ur stad a draoù ma n’eus c’hoazh na dangorenn nag ergorenn (pe, mar karer e zitouriñ war eeun, na-vout).

“[...] Haeriñ “ez eo an anlouerañ ar werc’helezh nemeti” zo pennaenn (bonerganad, Ursatz) “prederouriezh an anlouerañ”. An anlouerañ, endalc’het gant ar bonerganad, zo unan eus termenoù kalvezel diazez Nishida. Koulskoude, [...] an darvoud [andoniek]-se e kement ha henn n’en deus ket furm un erganad, evitañ da vezañ bonerganad el lec’h m’emañ. Gant gerioù all, en eneb d’ar pezh e rankfe bezañ ur bennaenn brederouriel, evel bonerganad, ar bennaenn-se eus prederouriezh Nishida ne spir ket drezi he unan, met amplegañ a ra unan all, ur bon anerganadel. Muioc’h zo, an anlouerañ o talvoud da sol zo en e c’hoarvoud kezivik kement ha distruj ar furm erganadel he unan eus ar bennaenn. Lavarout a c’hallfemp enta e kavomp e sol hevelep prederouriezh ur c’henniñv kezivik etre he bonerganad hag ur pezh bennak en distruj — ur c’henemwe prederouriezh hag anprederouriezh.

“E se, pennaenn an kez prederouriezh zo enni, tre diwar an derou, ur pezh bennak o nac’hañ ar bennaenn he unan. An kez prederouriezh a zeu neuze a-benn da gemer se da ziazez ha d’ober anezhañ ur bennaenn — darvoud oc’h amparañ ul lamm. Amañ, ar bennaenn a zeu da bennaenn dre ebarzhiñ enni he unan un durc’hadur eeun etrezek eilpennadur pe nac’hadur ar bennaenn. E doare all, e c’hallfemp lakaat kement-se evel henn. O lavarout an anlavaradus (al lavarout gwirion, end-eeun), emañ ebarzhet war un dro nac’hadur ar pezh a lavarar er pezh a lavarar. Pe c’hoazh, d’an ampoent ma roer a-gezivik an andezevadus da zezevet evel dezevadus (an dezevadus gwirion, end-eeun), ez eo dezever an andezevadus evit ar wech kentañ ha diazezet ar bennaenn ; hogen war ar poent-mañ en ur ser e teu nac’hadur an dezevout da vezañ dassellet er pezh a zezever evel ar bennaenn. Dre se, e ranker gwelout ar bennaenn he unan evel emzislavarus. En abeg da se e tistro Nishida bepred hag atav, war-benn adandona, davit ar maez loet etre an dassell hag ar pezh a zo e diagent an dassell (ur maez

a c'haller ober anezhañ e gwir un douar fraost), ha dre se ez eo degaset da azgwelout e zezevout a-gempleg gant ar bennaenn he unan. Arbenn ar braeadur a stader e testennoù Nishida zo da gavout en e zoare arbennik da brederiañ. (Diwar anaout an dislavar e-barzh ar bennaenn he unan e loc'h Nishida betek dodin diouzh an dro an emhevelepted dislavarus he unan evel ar bennaenn.)”

“Pure experience is not taken [by Nishida] to be the only principle in the sense of a monism. « Pure experience » as such does not exist. At the moment of seeing a color and hearing a sound, a state of affairs in which there is as yet neither subject nor object (or, if we want to point it out directly, nothingness) is fundamental.

“[...] The claim that « pure experience is the only reality » is the principle (the basic proposition, *Ursatz*) of the « philosophy of pure experience ». The pure experience, involved in this basic proposition, is one of Nishida's fundamental technical terms. However, [...] this event as such is not something which has the form of a proposition, be it a basic proposition, as its proper place. In other words, contrary to what a philosophical principle should be, as a basic proposition, this principle of Nishida's philosophy is not sufficient unto itself, but implies another, non-propositional basis. Moreover, pure experience, which serves as a foundation, in his primordial *Ereignis* is such as to destroy the propositional form itself of the principle. We might therefore say that at the foundation of this philosophy we find a primordial conflict between its basic proposition and something which destroys it — a mutual penetration of philosophy and non-philosophy.

“Thus the principle of this philosophy contains, from the very beginning, something that negates the principle itself. This philosophy then succeeds in taking this as its basis and making it into a principle — an event which constitutes a leap. Here, the principle becomes principle by including within itself a direct pointing to the reversal or negation of the principle. Alternatively, we might put it in the following way. In the saying of what cannot be said (indeed, the true saying), the negation of what is said is included simultaneously in what is said. Or again, at the point wherein the unthinkable is primordially given to thought as the thinkable (indeed, the true thinkable), the unthinkable is for the first time thought and the principle established ; but herein in the same time, the negation of thought comes to be reflected in what is thought as the principle. Thus, the principle itself

must be seen as self-contradictory. For this reason, Nishida again and again returns for « ressourcement » to the field lying between reflection and that which is prior to reflection (a field which should really be called a wasteland), and thereby is driven to revise his thought in accordance with the principle itself. The reason for the tormented quality of Nishida's text is to be found in this special character of his thinking. (Nishida moved from the awareness of the contradiction within the principle itself to eventually positing contradictory self-identity itself as the principle¹.)”

AN EMGEVNAOU

Spisaomp da gentañ krefen 'zo a dermeneg. Endra loc'h prederouriezh Kornog diwar ur werc'helezh e diac'houde an troc'h dangor-ergor, war glask diouzh un tu d'an devoudoù ergorel pur, diouzh an tu all d'ar me trehontel pur, e loc'h NISHIDA a-ziagent an troc'h, eus “lec'h” unanidigezh — anloueridigezh — SILESIUS hag ar rozenn : eus ar “c'hantouezañ pur”. Evit komz eus al “lec'h”-se e strive MERLEAU-PONTY da sevel un hanc'herieg dre “amzaelañ keal poelloniell ar gouzrec'h²”. Dres, pa 'z eus kel a anlouerañ (a gantouezañ pur), penaos komz eus “piv a anlouer (piv a gantouez) ?” Meskus e ve ober anv eus “gouzrec'h” an anlouerañ, pa n'eo ket ar gouzrec'h estreget an dangorenn e kement m'emañ e kendave gant ar gourzhdrec'h, ar bed ergorel. NITASHI a ra gant un termen japanek a droer dre Sz. *self*, Gl. *soi* hag a droan dre Br. *an-un*.

Ur c'hemmesk all oa da hepkoriñ : an “anaout” gant an an-un eus plegenn an anlouerañ zo un anaout kezivik, andoniek, e diagiz an troc'h dangor-ergor, e diagent an dasselliñ, ha ne c'haller ket ober anezhañ un *emouezañ* (termen bet stummet e steriegezh gant an anadennoniezh, ar bredelfennerezh hag o kennotañ an troc'h dangor-ergor end-eeun hag an dassell) ; ne c'haller ket muioc'h ober anezhañ un *emgenskiant* (kevatal da Al. *Selbstbewusstsein*, *empirische Apperzeption*, pazenn gentañ dehentadur KANT etrezek an *transzendantales Ich*¹). An droerion saoznek, oc'h emvataat eus ar vezañs en o yezh eus an daou dermen nes dre o ster *conscious* hag *aware* a ra gant *self-awareness* ; an droerion c'hallek a dremen gant ar c'herienn *conscience pure* diwar voul *expérience pure* (Sz. *pure experience*).

¹ UEDA Shizuteru, id., *ibid.*, p. 67-71.

² Sl. KIS-517, La-11, p. 75.

¹ Sl. KIS-469, La-10, p. 248.

Kinnig a ran korvoñ ar gedrann bezant e Br. *naou*² "anat ; anater", *naouiñ*³ "dont anat, anadiñ", *naouus (da)* "a zo doare dibarek (eus)", *naouuster* "doare dibarek", *naouaat*⁴ "lakaat da vezañ anat, degemer da anat, diverzhout, sklaeraat". Ar c'heal da zec'heriañ zo "anaout a zo hep ma ve disrannet anavezet hag anavezet, eleze hep ma ve kennotet an od". Heñvel gudenn hon eus bet da ziskoulmañ en un dachenn nes p'hor boa da zec'heriañ ar c'heal "kanteul kezivik ez eo ar c'horf er realioù anemouez" ha p'hon eus luniet *keveul* aa. & g.⁵ Kenkoulz all, an "emouezañ kezivik" e ster NISHIDA, a rafen anezhañ Br. *kevnaou* aa. & g. (Sz. *aware, awareness*) hag *emgevnaou* (Sz. *self-awareness*) — en termen saoznek ez eus gant *self* nebeutoc'h roll un emod eget hini ur piaouelaer, roll a zo ivez hini *em-* en *emgorf*⁶. Ur spleet ouzhpenn gant Br. *emgevnaou* eo e heñveliezh lun ouzh Br. *emgenskiant*. E degouezhioù 'zo koulskoude e c'hallfe dont azasoc'h ober gant Br. *kevnaou an unan, anungevnaou*.

Amkan NISHIDA n'eo ket komz eus an anlouerañ diouzh savboent ar brederouriezh diazezet war an troc'h dangor-ergor ha war an dasselliñ, met displegañ pep tra adalek an anlouerañ. Embregadenn houmañ eus an amjestrañ. Rak an anlouerañ, ar "c'hantouezañ pur", mar galler arloañ outañ an termen *meizañ* ("kaout meiz eus") zo ur meizañ hep meizer na meized ha ne c'hell bezañ ar mailh kentañ da zezevout ebet. Mar disoc'h dioutañ ul lavar, un dezev, ez eo bepred dre ul lamm (Sz. *a leap*) — an kez lavar ha dezev oc'h amplegañ ul lavarer, un dezever hag ul lavared, un dezeved, eleze an troc'h dangor-ergor. Penaos ober meiz war an dezevout hag an dasselliñ o loc'hañ diouzh an anlouerañ ?

"Gwelet hon eus ivez e kav preder Nishida e annez en ur c'hant diungenezh ma vez un didroc'h a droc'hded o terc'hel kevret pezh a zo e diagent an dasselliñ hag an dasselliñ. O vezañ ma ne bourchas ket an didroc'h-se a droc'hded ur forzh gwall likant ha, heñvel dra, ma vez un egor anungenezh o stroñsañ an dezevout diastal dre hentoù skosellek, e tremenas preder Nishida dre reuzioù spontus. (Hogen pa soñjomp, ha n'eo ket ar seurt-se a ziungenezh an doare end-eeun eus hon saviad gwirion ?)

² Kv. hBr. *(g)nou, (g)noe* "connu", krBr. *gnou* "évident, connu, manifeste", hKb. *gno* "evident, clear, manifest, well-known".

³ Kv. krBr. *gneuiñ* "apparoir, apparaître".

⁴ Kv. krBr. *gnouhat* "éclaircir, expliquer, connaître, distinguer".

⁵ Sl. KIS-343, La-08, p. 342.

⁶ "EMGORF "e gorf evit an unan"" (Da-64, p. 61) ; sl. ivez La-01, pp. 50-59 ; KIS-381, La-09, p. 281 ; KIS-564, La-11, pp. 420-421.

“[...] Dic'hallus eo prezeg diwar-benn an anlouerañ. Hemañ eo an arbenn : an anlouerañ, a zo en e zerou darvoud « an ampoent ma weler ul liv pe ma klever ur sten, a-raok ma 'z eus un dangorenn hag un ergorenn », n'eus ket ent wir anezhañ un divoud a imbourc'h. Diwar an derou, ne revez ket e mod ur pezh bennak a ve un divoud a imbourc'h. Ne c'haller komz a anlouerañ nemet e termenou a emgevnaou a 'n anlouerañ end-eeun. Pa gomz Nishida eus anlouerañ, e tave an arver end-eeun eus an termen d'an emgevnaou da gentañ penn.

“[...] Evel just e c'haller lavarout ez eus ur savboent a brederouriezh endeo eus ar savboent gwriziennet en anlouerañ, hogen, evel ur « brederouriezh a 'n anlouerañ », e oa an anlouerañ e unan ar poent pouezusañ en derou evit Nishida. Padal e oa gallus diwar an derou — hag, o sellout diouzh savboent ar brederouriezh, e oa ret — ma linkfe an kez poent pouezusañ ha ma teufed da welout pep tra adalek an anlouerañ.

“Arbenn al linkad eo ez eus ur gudenn diazez skoachet e-barzh an anlouerañ kemeret da savboent [a brederouriezh]. Eleze, pa lavar Nishida : « Displegañ a fell din pep tra diwar-bouez an anlouerañ evel gwerc'helezh nemeti », ez ampleg ar ger « displegañ » labour an devezout (an dasselliñ). E-barzh an kez « pep tra » a zo da zisplegañ e laka Nishida an devezout a ser gant ar mennout hag an nadiñ. Koulskoude, an devezout displegus a ranker sellout e unan evel ur furm devezout a live uheloc'h eget ar pezh a vez displeget. Padal, ar seurt devezout, devezout war ul live uheloc'h barrek da zisplegañ ivez an devezout e unan (dezevout an devezout, dasselliñ an dasselliñ), ne zeu ket da vezañ dezgeriet ent spesadel evel ur gudenn a breder e « prederouriezh an anlouerañ ». Gant gerioù all, an « displegañ » evel savboent a brederouriezh ne bourveze ket fraezh dezhañ e unan ur sol prederouriel. Evel savboent a brederouriezh e chome amsklaer. Nishida evelkent ne oa ket dic'houzvez eus an disoc'h-se. Dre se, « prederouriezh an anlouerañ » a zeuas da vezañ addezevet evel emgevnaou a 'n anlouerañ ha treuzfurm e savboent an emgevnaou. Er poent-se, an emgevnaou zo emzefraouiñ¹ an anlouerañ

¹ Tro hon eus bet c'hoazh da bleidiñ gant keal an *defroù* "dont war evezh" (sl. KIS-545, La-11, pp. 286-287). En ur ster ledan, e reer kenkoulz gant Br. *dihun* (Gl. *éveil*,

(an defraouiñ ma teu drezañ an anlouerañ da vezañ kevnaou anezhañ e unan), hogen, war un dro, emgevnaou evel « devezout an devezout », ha se eo pezh a c'hell pourvezañ he sol d'ur brederouriezh en un doare emgevnaou.

“Dre an hent-se e kavas Nishida en emgevnaou unded diabarzh an anlouerañ hag an dasselliñ (“emzerc'hel a ra ar genskiant en diavaez eus an anlouerañ ha kelc'hiata en dro dezhañ evit sellout outañ”), e troas ouzh savboent an emgevnaou hag, en ur zodennañ devoud an emgevnaou, e teuas da zezevout pep tra adalek an emgevnaou. Hogen neuze zoken ned eo ket an anlouerañ ensammet en e holl pe disgorreet² gant an emgevnaou. [...] An defraouiñ zo an degouezh eus doare ar bezout enklozet en ur meni stern (ar seurtanvet emgenskiant) — bezout dispartiet hag o tifourkañ en un digoradur a sklerijenn flamm. An anlouerañ zo an degouezh eus un ezkerzh trema un digorded diharz, tra ma vez dispartiet trumm stern an dangorenn hag an ergorenn d'an « ampoent ma weler ul liv pe ma klever ur sten ». Ma ne vez digeriñ ebet en doare-se, ez a « an an-un a-dal d'an an-un » d'un arsav e par an emgenskiant ha ne ziraez ket an emgevnaou.

“An emgevnaou (Jp. jikaku) er ster eus « dasselliñ a 'n dasselliñ » hag an emgevnaou er ster eus emzefraouiñ (Jp. kaku) an anlouerañ, o kevarlankañ hag o tont boull an eil d'egile, eo ar pezh a ra Nishida anezhañ an emgevnaou. An arvez kentañ meneget, pa emweler disrannet diouzh an hollded, a c'haller dezgeriañ « emgenskiant ». Er brederouriezh europat ez eo bet an

Sz. *awakening*), hogen ent resis ez eo an dihun unan eus modoù an defroù, hemañ o vezañ an “tremen rageeun eus ur stad en unan all kuit a dennadoù dre an dasselliñ hag an devredañ hentennek” (Rolf KÜHN, id., p. 287).

² HEGEL eo aozer keal an *disgorren* (pao. Al. *aufheben*, Sz. *to sublata* ; pa. Al. *Aufhebung*, Sz. *sublation*, Gl. *sublation, relève*) da verkañ an tremen war grec'h en tu-hont d'ur stad a draoù dislavarus hag an diraez eus ur stad nevez ma vez kompezet an dislavar, miret ul lod ha distrujet ul lod all eus an elfennoù dislavarus. Ur c'heal amezek a voe degaset gant MERLEAU-PONTY, Gl. *reprise* (Br. *eilsammañ, nit*) da verkañ eskoriñ ur beziad nevez, dezhañ ur gemez digent, diouzh un urzh a veziadoù na c'hell ket he c'hemez ober meiz warnañ, da skouer : eskoriñ ar beved diouzh an alvez, an oberennoù arz, h.a. Daoust ma ne zegemere ket NISHIDA, war a hañval, keal hegeliel an *Aufhebung*, e ra troerion levr UEDA gant Sz. *sublation* — d'o heul, ha n'eo ket hep douetañs, e ran gant Br. *disgorren*.

*emgenskiant*¹ digemmesket kenan (evel er brederouriezh trehontel, da skouer). Dre liammañ kement-mañ ouzh an arvez diwezhañ, e teu war wel an doare dibarek en deus Nishida da zesellout an emgevnaou. Eno e c'hallfe bezañ brasañ degasadenn Nishida d'ar brederouriezh.”

“We also saw that Nishida's thought finds its home in a non-homogeneous sphere wherein the tension of a continuity of discontinuity holds together that which is prior to reflection and reflection. Since this continuity of discontinuity does not offer an easily traveled path and, similarly, a non-homogeneous space continuously shakes up thinking in irregular ways, Nishida's thinking went through terrible trials. (But when we think about it, is not this kind of non-homogeneity the character of our real situation itself ?)

“[...] It is not possible to talk about pure experience. This is because pure experience, which has the event of « the moment of seeing a color or hearing a sound, before there is a subject and an object » as its beginning, is not really an object of inquiry. From the beginning, it does not exist in the mode of something that is an object of inquiry. It is only possible to speak of pure experience in terms of the self-awareness of pure experience itself. When Nishida speaks of pure experience, the use itself of the term primarily refers to this self-awareness.

“[...] As a philosophical standpoint, it can, of course, be said to be already a standpoint rooted in self-awareness but, as a « philosophy of pure experience », Nishida's point of emphasis was at the beginning the possibility — and from the point of view of a philosophical standpoint, the necessity — that this point of emphasis would shift and everything would come to be seen from self-awareness.

“The reason for this shift is that a basic problem lurks within pure experience as a [philosophical] standpoint. Namely, when Nishida says, « I want to explain everything with pure experience as the only reality », the phrase, « to explain », implies the working of thought (or reflection). Within this « everything » which needs to be explained, Nishida includes thinking along with volition and intellectual intuition. However, the thinking which explains must be said to be itself a higher level form of thought than that which is explained. Yet this kind of thinking,

¹ A-zivout an arver eus Br. *kenskiant & emgenskiant* a-geñver gant Al. *Bewusstsein & Selbstbewusstsein* e prederouriezh ar 17-19^t kantved hag eus *emouezañ* a-geñver gant *Bewusstsein* e prederouriezh an 20^t kantved, sl. KIS-469, La-10, pp. 247 hh.

thinking on a higher level which is able to explain also thinking itself (the thinking of thinking, the reflection of reflection), does not specifically become formulated as a problem of thought in « the philosophy of pure experience ». In other words, « explanation » as a philosophical standpoint did not clearly provide itself with a philosophical foundation. As a philosophical standpoint, it remained obscure. Nishida, however, awakened to this issue. Thereby « the philosophy of pure experience » came to be rethought as the self-awareness of pure experience and turned into the standpoint of self-awareness. At that point, self-awareness is the self-awakening of pure experience (the awakening whereby pure experience becomes aware of itself), but at the same time self-awareness as the « thinking of thinking », and this is what can provide the foundation for philosophy in a self-aware way.

“In this way, Nishida found in self-awareness the internal unity of pure experience and reflection (« the consciousness which stands outside of pure experience and turns around to look at it »), turned to the standpoint of self-awareness and, while thematizing the fact of self-awareness, came to think everything from self-awareness. But even then, pure experience is not completely assumed into or sublated by self-awareness. [...] Awakening is the event of the mode of being enclosed within some kind of framework (the so-called self-consciousness) being sundered and stepping out into a bright opening. Pure experience is the event of coming out into an unlimited openness, as the framework of subject and object is sundered instantly in « the moment of seeing a color or hearing a sound ». If there is no opening up in this manner, « the self facing the self » comes to a halt in self-consciousness and does not reach self-awareness.

“Self-awareness in the sense of « reflection of reflection » and self-awareness in the sense of the self-awakening or pure experience, overlapping and becoming transparent for one another, is what Nishida calls self-awareness. The former aspect, when viewed by itself in separation from the whole, can be expressed by the word « self-consciousness ». In European philosophy, self-consciousness has been highly clarified (as in transcendental philosophy, for example). In connecting this with the latter aspect, Nishida's distinctive way of looking at self-awareness appears. This can become Nishida's major contribution to philosophy¹.”

¹ UEDA Shizuteru, id., *ibid.*, p. 74-77.

AL LEC'H

Al *lec'h*² zo an trede kraf bras eus prederouriezh NISHIDA. Ken abred ha 1911, en e levr *Holc'h d'ar Mad* en en roe evel klokadur d'an anlouerañ ha d'an emgevnaou. Al *lec'h* zo an egor ma tigor an anlouerañ. E kemm ouzh un darn vras eus prederouriezhoù Kornog ne ra ket NISHIDA eus an den un unvez troc'het a bep tu diouzh ar peurrest — ar glac'har n'eo ket an adavidigezh. En eneb, hent an an-un, evitañ, eo an digoridigezh. Tra ma ra KANT ha HUSSERL eus ar *me* un hennad tralen o kediñ ster da gement tra 'zo³, e haer NISHIDA ez eo ar “*me zo me*” ereet ent vonel ouzh “*n'eus me ebet*”. Tra ma tiforc'h HEIDEGGER ar *bout* (*Sein*) diouzh ar *menev* (*Dasein*) ha ma intent an *nedeu* (*Nichts*) evel lodek er *menev*⁴, e ra NISHIDA meiz war ar *bout* hag an *na-vout* evel daou arvez eus al *lec'h* ma tigor warnañ an an-un.

“An emgevnaou n'eo ket hepken un dasselliñ enmanus d'an an-un, ma tassell drezañ an an-un diabarzh outañ e unan. Bez' ez eo an an-un a weler war zigeriñ e-barzh al “lec'h ma annez pe ma emañ loet an an-un” (darvoud an digoridigezh-se eo an defraouiñ), hag o vezañ sklerijennet gant an digoridigezh-se e-barzh e lec'h (an digoridigezh o tont da vezañ sklerijenn). [...] An abeg d'ober ur barenn grennus d'an emgevnaou eus an digeriñ war al lec'h ma vez loet an an-un, zo an tuadur anat enlenat d'hon c'henaoz, da emserriñ ennomp hon unan. Pa heuliomp an kez tuadur, ez eus emgenskiant met n'eo ket emgevnaou. En emgenskiant, emañ an emgevnaou en ur stad a ziouer e kement hag anemgevnaou. Dre darzhañ ha digeriñ e teu an emgenskiant da vezañ gwir emgevnaou. O ren hon sellout dre an hent-se, ez eus ul lavarenn forc'hellek eus « me zo me ». Ober a c'haller ganti e ster ur me serret ennañ e unan, met ivez e ster ur me digoret. An eilpennañ bonel diwar du ar serrded war du an digorded zo dewerc'het dre ebarzhiñ an nac'hegezh eus « n'eus me ebet ». (Yaekoc'h e lavarfen ez eo an anlouerañ eus « an ampoent ma weler ul liv pe ma klever

² Jp. *basho*, furm miret e saozneg e-kichen *locus*, tra ma ra ar c'hallegerion gant *lieu*; goude termal etre *ma(ez)*, *lo(ad)*, *egor*, *par*, e 'm eus heuliet ar re-mañ diwezhañ hag e troan Jp. *basho* dre Br. *lec'h* (a arouezennan a-c'hourzhstou evit e ziforc'hekaat). E gwir, er Brederouriezh — hag er Gwir, er Jedoniezh, h.a. — ez arverer Br. *lec'h* gant ar steriegezh astennet a vez da Gr. *τοῦπο*” abaoe ARISTOTELES.

³ Sl. KIS-577, La-12, pp. 90-100 & 94-100 pergen.

⁴ Sl. KIS-706, La-14, pp. 92-115.

ur sten » a zo degouezh an andreiñ bonel). Dre an abeg-se eo en deus Nishida ereet ent vonel « ar me zo me » eus an emgevnaou gant « n'eus me ebet ». Strivet 'm eus a-zioc'h da savelañ emañ parenn al lec'h lodek en emgevnaou.

“Evit a sell keal al lec'h, da gentañ penn, e verk lec'h louer, bevennet ha dibarek ar ster (oc'h enderc'hel ivez keñverioù amzerel, istorel), o kemman eus ur mare d'egile. Da heul doare end-eeun al lec'h e revez ul liested a lec'hioù kichen ha kichen pe e revez unan en unan all ha neuze, lec'hioù diseurt a ya d'ober ul luniadur lieshaenek. Lec'h al luniadur-se evel kevanenn, al lec'h dibenn, oc'h enderc'hel an holl lec'hioù diseurt hag oc'h amparañ evidomp egor bloc'hel ar ster, a anvin amañ « ar bed ».

“E diabarzh ar bed evel kant kevan a ster, ez eus keñverioù diseurt a ster ken kemplezh ma ne c'haller ket o deznadiñ, n'on ket avat evit plediñ gant se amañ. Koulskoude e soñjan ez eo ar poent-mañ pouezus a-zevri evit a sell dispakadur al lec'h gant Nishida. Na pa ve evel kant bloc'hel a ster (pe evel frammadur engronnus a ster), ez eo harzek ar bed. Ar bed, e kement ma 'z eo bed, zo bevennek. Ur wech ouzhpenn e c'hellomp atersiñ war al lec'h ma emañ “loet” ar bed e unan. Pelec'h emañ ar bed ? Ne c'hellomp ket avat lavarout “pelec'h”, rak ouzh e lavarout, emañomp c'hoazh o komz a-ziabarzh ar bed. Lavarout ez eo ar bed bevennek a empleg ez eus, en tu-hont d'ar bed, un digorded diharz oc'h engronnañ ar bed. Talvoud a ra ez eo ar bed e kement ha bed “loet” e-barzh un digorded anvevenn. Fellout a ra din tennañ a-zibar an evezh war ar stad vonel-se a draoù. (Er pleustr, digeriñ war hevelep digorded anvevenn eo ster guirion an defraouiñ e kement ma 'z eo diazez an emgevnaou — a gomzomp anezhañ a-zioc'h).

“Devoud ar bezañ e-barzh ar bed (ar « bout-er-bed » heidegerek) a dalvez emañomp loet er bed a zo e unan lec'hiet e-barzh un digorded anvevenn. En hon diarsell ez eo daouek a-benn ar fin al lec'h en e henn. O tistreiñ ur predig da lavar kalvezel Nishida, e komzin eus daouegezh « lec'h ar bout » ha « lec'h an na-vout tralen ». N'eus ket daou lec'h. An devoud e unan eus digoridigezh « lec'h ar bout » zo an un devoud ha loidigezh « lec'h ar bout » e-barzh ul « lec'h a 'n na-vout tralen ».”

“Self-awareness is not merely a reflection immanent in the self, whereby the inner self would reflect on itself. It is the self being while being opened to the “*basho* wherein the self dwells or is placed” (the event of this opening up is awakening), and by being illuminated by this opening up into its *basho* (the opening up becoming light). [...] The motivation for seeing the element of opening up into the *basho* wherein the self is placed as decisive in self-awareness lies in the awareness of the tendency, inherent in our make up, of shutting up within ourselves. When following this tendency, there is self-consciousness but no self-awareness. In self-consciousness, self-awareness is in a state of privation as non-self-awareness. When we look at things this way, “I am I” is an ambiguous proposition. It can be used in the sense of an I closed within itself, but also in the sense of an opened up self. The basic turn-about from the direction of closure to that of openness is effected by the insertion of the negativity of “there is no I”. (More positively we might say the pure experience of “the moment of seeing color or hearing a sound” is the event of this basic conversion). This is the reason why Nishida linked “the I am I” of self-awareness fundamentally with “there is no I”. In the above, I have tried to establish that the element of *basho* enters into self-awareness.

“As to this notion of *basho*, in the first instance, it denotes the concrete, limited and particular place of meaning (which also includes temporal, historical relationships), that changes from moment to moment. It follows from the character itself of *basho* that a plurality of them exist side by side or one exist in another, and different *bashos* thus form a multi-layered structure. The *basho* of this structure as a whole, the final *basho*, which includes all the various *bashos* and which constitutes for us the comprehensive space of meaning, I shall call here “the world”.

“Within the world as an inclusive sphere of meaning, there are various relationships of meaning so complex they cannot be discerned, but I cannot go into that here. I think, however, that the following point is especially important in regard to the unfolding of Nishida's theory of *basho*. Even as a comprehensive sphere of meaning (or as an encompassing framework of meaning), the world is limited. The world, as a world, is finite. Once again we can ask the question of the *basho* wherein the world itself is « located ». Where is the world ? We cannot really say « where », for in saying it, we would still be speaking from within the world. To say that the world is finite implies that there is, beyond the world, an unrestricted openness which encloses the world.

It means that the world as world is « located » within an infinite openness. I want to draw particular attention to this basic state of things. (As a matter of fact, to open up to such an infinite openness is the true meaning of awakening as the foundation of self-awareness, spoken of earlier).

“The fact that we are within the world (Heidegger's « being-in-the-world ») means that we are *located in* the world which is itself *placed within* an unlimited openness. From our perspective, *basho* as such is ultimately twofold. If I might briefly return to Nishida's technical language, this is the twofold character of « the *basho* of being » and « the *basho* of absolute nothingness ». These are not two *bashos*. The fact itself of the « *basho* of being » being opened up is the fact of the « *basho* of being » being located within a « *basho* of absolute nothingness¹ ».”

Hag ezhomm zo amañ eus ur c'houzavadenn ? E preder NISHIDA n'eus ket ur ster alvezoniel gant an termenoù *lec'h*, *loañ*, *bed*. “Emañ ar bed loet e-barzh un digorded anvevenn” ne denn ket da argraf an ec'hegor hag euver eo nep dave da arlakadennoù EINSTEIN². Heñvel dra, pa lavar HEIDEGGER “bout-er-bed”, e komz eus aoz mab den ha n'eo ket eus bezañs an den en alvez : ar bed a zispakomp dre hanvout, an alvez a zanzeomp evel meizad bevennat dre emzizober, dre emzisteogiñ diouzh an den- hag ar bevervannañ¹. Pa haer MERLEAU-PONTY : “ar bed zo kreud”, emañ c'hoazh en ur par all. Dav digej ur savboent a lavarjen a “drafrederouriezh” ma ne vije ket ar brederouriezh dre anien tremen dreist hag astreiñ — ur savboent ma aterser war ar c'heñver a zo etre ar “bed” hervez HEIDEGGER pe NISHIDA ha “bed” alvezel ar fizikourion.

N'eo ket prepoz an notenn-mañ ren na boulc'hañ zoken hevelep keñveriadenn. Diwar vont, lavaromp evelkent e c'houlfe houmañ ma ve degaset e penn kont dehentadur ar redennoù dezevout milvedel skoueraet gant dalc'hiaded pep “bed” ; merket e ve n'eus ket estreded etre ar “bedoù” diseurt — hag int a un andon ; diskouezet penaos e kenfor'has ar “bedoù” buhezel diouzh ar “bedoù” alvezel betek degouezhout er c'henbelladur bras a zo etrezo gant an anadennoniezh ; stadet ivez ez eus ur c'hengerc'hañ, ac'hoel ur c'hendenesaat, o c'hoarvezout adalek an 20t kantved bennozh

¹ UEDA Shizuteru, id., *ibid.*, p. 77-79.

² Eus an treuzkompren-se e teu an euzh hag an heug a sav alies ouzh ar c'healioù *Al. Nichts*, *Gl. néant*, *Sz. nothingness* n'o deus tra da welout gant an *Nihil* alvezel na gant un drabedoniezh adeiladet diwarnañ. HEIDEGGER e unan en devoe da emzifenn ouzh an dezvarmerion en tamalle a *nihilouriezh*.

¹ Sl. KIS-540, La-11, p. 224 ; KIS-598, La-12, p. 239.

da arlezidi gornogat evel Merleau-Ponty, da wastadourion reterat evel Nishida. Gant souezh e tizolofemp emañ Nishida nesoc'h d'ar Fizikourion eget da Heidegger. Hemañ, goude ma tistaole an ontoteologiezh, a erlec'hias outi un deo-ontologiezh ken bac'h all : ar geveneped etre an daou vlein *Sein* ha *Nichts* oa afer an *Dasein*, an *Nichts* o vezañ gourdrouz ur marv hep dasorc'h, an disoc'h o vezañ a-benn ar fin ur meni teologiezh ar *Sein*. Ar gouezoniour, hag eñ estren da ergraf ar *bout*, a rank evit nesaat da zivoud e holc'h neptuiñ e zangorelezh, gant gerioù all ober e c'her stur eus “n'eus me ebet” ; war-benn kaout ouzh e zivoud ur sell goullo a bep gwariadur e rank emlec'hiañ en un “na-vout tralen”. Nac'hañ an dangorenn ha difourkañ en na-vout zo an hent evit diraez gwirded an traoù — ar bennaenn-mañ eus ar voudaegzh japanat zo adkemeret gant Nishida er frazenn souezhus-mañ : “O nac'hañ an dangorenn en endon an dangorenn, he deus ar voudaegzh dizoloet eno ar bed ergorel².” Da glozañ an distro prezeg-mañ un evezhiadenn diwezhañ. Savlec'h ar gouezoniour a c'hell bezañ unan eus paoelloù ur brederouriezh nevez en tu all d'an devezout diroget da heul an troc'h dangor-ergor ; na ziwelomp ket avat ez eo ar ouezoniezh unan eus an azlammoù diwar an kez troc'h. Hag ar gouezoniour “emlec'hiet en na-vout tralen” a-dal d'ar bed alvezel zo re heñvel ouzh “*bon sauvage*” Jean-Jacques Rousseau : e labour er ouezoniezh ne ampleg ket ma piaoufe ur sell prederour war e savlec'h a ouezoniour, ne ro ket sklerijenn dezhañ war e vuhez na war e varv.

EMHEVELEPTED AN TRALEN DISLAVARUS

Ken abred ha 1911 en doa NISHIDA dispaket an doazhadur a 'm eus strivet da zigej an tri c'hraf pennañ anezhañ, an anlouerañ, an emgevnaou, al *lec'h*. Hemañ diwezhañ, o tastum an daou all, zo ar poent ma pellae ar muiañ an devezour japanat diouzh prederouriezh Kornog. “« Al *lec'h* m'emañ loet an traoù » hag « an traoù loet e-barzh ur pezh bennak » [...], an daou dermen kalvezel-mañ a zeu eus desell diazez NISHIDA ez eo « bout » kement ha « bout e-barzh ur pezh bennak ». « An traoù a zo zo e-barzh ur pezh bennak. » Pezh a arwerc'her boas evel boud-oniezh a zeu gant NISHIDA da vezañ *lec'honiezh*. E-*lec'h* komz eus « traoù a revez », e komz eus « traoù a zo loet¹ ».”

² *Nihonbunka no mondai*, 1940, tr. gl. gant Pierre LAVELLE : *La culture japonaise en question*, Presses Orientalistes de France, 1991, p. 92 (in Bernard STEVENS, “Une présentation de l'École de Kyôto”, *É.P.*, n° 18, 1993, pp. 36 hh.).

¹ “« *Basho* wherein things are located » and « things located within something » [...], these two technical terms come from Nishida's fundamental insight that « being » is « being within something ». « Things that are are within something. » What is ordinarily treated as onto-logy, in Nishida's case becomes « *bashology* ». Instead of speaking of « things that exist », he speaks

Er bloavezhioù dek hag ugent e stias NISHIDA e breder war ur c'heal bezant endeo en e vennozhioù, bezant dreist-holl en hengoun boudaat : an na-vout. Goude ma strivas da gevredañ ar speredelezh reterat hag an hêrezh hegelian, e hañval levezon houmañ bezañ bet trec'h — ac'hoel mar solier war an testennoù bet troet ha diraezadus dimp. Lakaat a ra war wel ur steudad kevenepedoù e pep domani eus ar bout hag ar meizañ.

Ar geveneped hollekañ eo hini al lies hag an unan. Emañ traoù ar bed e dislavar kenetrezo, pep hini o nac'hañ ar re all, hag e kenwered ; dre berzh o c'henwered emaint war hent an unan. Moned an traoù etrezek an unan a c'hoarvez bennozh d'ur goueled boutin, al *lec'h* eus o hevelepted en tu-hont d'o dislavar. Anv a ra NISHIDA eus ur gemez diazez, kemez an emhevelepted dislavarus ha strivañ a ra d'he astenn d'ur steudad kevenepedoù e pep domani eus ar bout hag ar meiz — aze eo moarvat e kemer skouer ar splannañ diwar reizhiadegezh HEGEL.

D'an nesañ ez a da HEGEL pa zedalvez emhevelepted an tralen dislavarus d'an egor-amzer : ar bed evel egorelezh zo keveneped klok en diaserved a-geveldod ; ar bed evel amzerelezh zo unelaat ar c'heveneboù dre an devoned¹. En devoned ez eo nac'het an hiniannoù evel traoù unel : ganet e vezont hag ez eont da get ; o bout, evel bout-bet, zo na-vout enta. Klozañ a ra NISHIDA : emhevelepted an tralen dislavarus zo emsaveladur an na-vout tralen.

War dachenn ar beved e tinod gwikefre an emhevelepted dislavarus e davedelezh ar bevion² — an arbouez o vont gant an amzerelezh diwar goust an egorelezh. Pemont vloaz a-raok Hans JONAS e tigej ervoù bras ar *Vevoniezh prederel*³. E amkan koulskoude oa diskouez er beved ur vodellezh eus daelerezh an unan hag al lies. Ar beved kemeret a-gevan zo an unan hollel ha pep bevedeg zo al lies unveziat. Pep bevedeg d'e dro zo un hollelezh a-gevenep da liested ar c'helligoù en ampar. Pep bevedeg a vev diwar varv e gelligoù evel ma trebad ar spesad a-dreuz da varv an hiniannoù. An davedelezh zo ur perzh eus goueled, eus *lec'h*, ar moned

of « things that are located » (UEDA Shizuteru, id., *ibid.*, p. 81). A-zivout ar c'healioù *loadur*, *load*, sl. KIS-280, La-08, pp. 142-151.

¹ Sl. KIS-702 – An devoned hag an eskoriñ, La-14, pp. 58-64, pp. 58-60 pergen.

² En un doare e tiaraoge an holc'herion europat, Joachim RITTER, Robert SPAEMANN, Reinhard LÖW, Rolf KÜHN, a labouras en eil hanterenn an 20t kantved da reiñ ur staelad prederouriel da veizad an davedelezh. Sl. KIS-544 – An davedelezh, La-11, pp. 269-288.

³ Sl. KIS-540 – Hinienned ha treüned e preder Hans JONAS, La-11, pp. 210-241.

bevedel d'an unan. E berr, ar beved zo kement hag ar marv evel ma 'z eo ar bout kement hag an na-vout.

NISHIDA a ra “bevañ⁴ istorek” eus nep bevañ oc'h emdreiñ en amzer : al loen koulz hag an den. A-genglot gant an hengoun boudaat e laka a-unan al loen hag an den. Spesadelezh an den eo ar *poieziz* (ober a ra d'ar japaneg amprestañ an termen gresianek).

“An den eo a ziraez bevonn eizhañ ar bevañ istorek : an tremen eus pezh a vez krouet d'ar pezh a grou. Evel ma lavarar ez eo bet krouet diwar skeudenn Doue, ez eo pennlein an emhevelebiñ dislavarus. Eno eo e vez o talañ ouzh emhevelepted an tralen dislavarus : lavarout a c'haller emañ a-dal da Zoue. Setu perak eo kravezek an den er wrizienn end-eeun eus e c'henezh.”

“C'est l'homme qui atteint la limite extrême de la vie historique : le passage de ce qui est créé à ce qui crée. De même qu'on dit qu'il a été créé à l'image de Dieu, il est le point culminant de l'auto-identité contradictoire. C'est là qu'il est confronté à l'auto-identité de l'absolu contradictoire : on peut dire qu'il fait face à Dieu. C'est pourquoi il est religieux à la racine même de sa constitution¹.”

Gant an den ez eus un davedelezh emsavelet en tu all da zavedelezh raksavelet ar beved, *poieziz* enta, krouiñ nevezus — a anvomp c'hoazh *dargantvout*, *hontkenderc'hañ*, *nit*. Endra gempleg ar beved d'ar pezh a vez krouet, eme NISHIDA, en deus ar bevañ istorek diraez er c'hrouiñ adalek ar pezh a zo krouet. An davedelezh stadet war ar bevion andenel, sammet gant an den, zo davedelezh ar bed end-eeun sevenet a-dreuz daelerezh an unan hag al lies. Notomp ez intent NISHIDA ar *poieziz* evel devoud eus amgant hollek mab den ha n'eo ket evel darvoud unveziat ha hiniennel. Merkomp dreist-holl pegen nes e chom “daelerezh” NISHIDA da “zialektik” HEGEL : kaer zo da vab den piaouañ un davedelezh emsavelet, emañ e zavedelezh enskrivet e davedelezh ar bed raksavelet en he hollelezh.

⁴ *Buhez* a arverer peurliesañ e kemm ouzh *beved* pa geveneber ar bevañ nevezus hag emnevezus ouzh ar bevañ arreüs. Un dislavar zo o komz eus “bevañ istorek” a-zivout al loened rak, ent strizh, n'emañ ganto nemet ar bevañ arreüs (hag allnevezus d'ar muiañ), nemet e rafed eus mab den penn araok ha derc'haller an holl vevion. Bezet pe vezet, evit hepkoriñ pep treuzster, e kavan evezhiekoc'h ober amañ gant “ar bevañ”.

¹ *Nihonbunka no mondai*, id., p. 51 (in *ÉP*, n° 18, 1993, p. 58-59).

“Tra ma c’haller devezout realezh vondougel ar bevion adalek furmidigezh davedek ar bed evel un hollelezh, ne c’hell oberoù an den, an homo faber, kaout o furm nemet er feur ma 'z eont eus ar pezh a vez krouet d’ar pezh a grou hag ez eont d’ober an emfurmidigezh eus bed an emhevelepted dislavarus a 'n unan hag al lies. Ni, denion, liested hiniennaet eus an kez bed, zo beziadoù a boieziz hag, o vezañ krouet, er feur ma krouomp da vat, ez omp rez.”

“Alors qu'on peut penser le comportement instinctif des êtres vivants à partir de la formation téléologique du monde comme un total, les actes de l'homme, de l'*homo faber*, ne peuvent prendre forme que dans la mesure où ils vont de ce qui est créé à ce qui crée et constituent l'auto-formation du monde de l'auto-identité contradictoire de l'un et du multiple. Nous, hommes, multiple individué d'un tel monde, sommes des êtres de *poièsis* et, dans la mesure où, créés, nous créons pleinement, nous sommes libres¹.”

“Rezid” mab den hervez NISHIDA zo hini al liested hiniennaet ha n'eo ket rezid o reiñ hinienned unel d'an hinienn en piaou dre grouiñ, rezid an nidiad ; ken tasmantek eo hag ar “rezid” a gefleze HEGEL gant ar “gouzrec'hioù prevez”, anezhañ “bezañ meret gant devoned ar Spered dre an istor²”. Evit an eil hag egile, n'eus eus an hinienn nemet evel ezel eus an hollelezh istorel-bloc'hennel. Ar vloc'henn, kevanenn gevredigezhel — e daelerezh gant an hinienn, arloadur all eus emhevelepted an tralen dislavarus — eo ar vroad ; houmañ dre zegemer he unded louet dre ar Stad a ya d'ur riez. Eus ar gevenepted etre ar riezoù e tle disoc'hañ unded ar blanedenn. War ar poent-mañ c'hoazh ez eo hegelian rik kerzh an devezout gant ar prederour japanat. Evel ma rae HEGEL eus riez prusian e amzer ampegad ar c'hallusted istorek eus kefleuniadur an Istor dre zonedigezh ar Gouzout tralen hag unvanidigezh ar Rezid gant ar Poell, ez eo kefridi Japan mont e penn diorreidigezh ur sevenadur hollvedel.

“Abaoe Meiji ez eo bet ebarzhet sevenadur Kornog en hon bro ha bennozh dezhañ hon eus kaset da benn un diorreadur heverk e stern ar Reter. Kalz hon eus da zeskiñ hag emzispakañ a zleomp hiviziken dre euvriñ a-zevri kaer ar sevenadur hollvedel. Anat eo koulskoude n'hon eus ket hepken da euvriñ ha da ensammañ da vat sevenadur Kornog met ivez da grouiñ ur sevenadur hollvedel

¹ *Nihonbunka no mondai*, id., ibid., p. 33 (in *ÉP*, n° 18, 1993, p. 59-60).

² Sl. KIS-702, id., ibid., p. 60.

nevez a vo da zrekleur dezhañ hengoun sevenadurel liesmilvedel ar Reter omp bet desavet ennañ. [...] An hent impalaerel a zle dont da vezañ hollvedel.”

“Depuis Meiji la culture occidentale a été introduite chez nous et grâce à son étude nous avons réalisé dans le cadre de l’Orient un remarquable développement. Nous avons beaucoup de choses à apprendre et c’est en assimilant résolument la culture mondiale que nous devons nous développer désormais. Cependant il va sans dire que nous n’avons pas seulement à assimiler et à adopter définitivement la culture occidentale mais aussi à créer une nouvelle culture mondiale dont l’arrière-plan doit être la tradition culturelle orientale plurimillénaire dans laquelle nous avons été éduqués. [...] La voie impériale doit devenir mondiale¹.”

War un nebeut poentoù evelkent e forc’he NISHIDA diouzh HEGEL. Diwar skouer hemañ e rae gant an termen *dialektik*. Ha daelerezhel eo e gwir an argerzh a zeskriv evel hini dispakadur ar riez. Despizañ a ra hevelepted ur beziad dre an etrewered etrezañ hag e amva, etrewered o kaout furm un etrenac’hañ ; ar skouer voutinañ evitañ oa an tennder dislavarus etre Japaniz ha Japan : etre an unan hollel (ar riez) hag al liested hiniennaet (ar vroiz) ; ar vroiz a nac’h ar riez, a ra un na-vout anezhi dre vezañ hiniennoù, ar riez a ra un na-vout eus hinienned ar vroiz ; an emzislavar a ra eus bout ar riez hag eus bout ar vroiz ur bet-bout — un na-vout boniek, “*tralen*” —, o tiogeliñ diwan un den japanat nevez hag ur bed broadel nevez. NISHIDA a zeskriv an argerzh evel *emhevelepted an tralen dislavarus* hag ober anezhañ un *dialektik* ; betek ar poent-se ez eo hegeliek ; seurt daelerezh avat n’eo ket unan *disgorreat* evel dialektik HEGEL, met unan *diac’hinek* ; ned eo ket durc’haet d’ur finvez trabedel (kefleuniadur finvez an istor, distro an tralen ennañ e unan), met d’ur finvez vedel : gougevanidigezh an hollved ouzh unded liesmilvedel an “ti impalaerel” startaet en he “bremañ bezhel²”. Aesoc’h e vo dimp kompren un hevelep finvez mar spisaer e oa lec’h an ti impalaerel e Japan hini an Iliz en Europa ar Grennamzer. En dro da Iliz Roma eo bet krouet Europa hag er brezelioù a reuzias houmañ betek an 20^t kantved e naoue an un argerzh a ’n emhevelepted dislavarus hag er c’henniñvoù planedennel a anavezomp hiziv : rez d’ar reiz eo ez afe an ti impalaerel, bet unvanerez Japan a-viskoazh, da vlein an unvanidigezh nevez, hollvedel.

¹ *Nihonbunka no mondai*, id., *ibid.*, pp. 109-110 (in *ÉP*, n° 18, 1993, p. 39).

² Jp. *eien no ima* "an hiziv a vepred".

Daou skoilh a c'hortoze NISHIDA war an hent a ziawele etrezek an distro d'ar “bremañ bezhel”. An eil, aspadenn wengelek, oa doueeladur an ti impalaerel hervez kelennadurezh ar Shinto , kravez kefridiel Japan — skoilh diriskl ma verdee e brederouriezh en donvor dezhañ.

Arvarusoc'h a-galz avat e zoazhadur a'r vroad, ar riez hag a'n dazont planedennel tonket da Japan. Na ankouaomp ket eo e 1940 ez embannas NISHIDA e levr *Nihonbunka no mondai* (*Ar sevenadur japanat en argraf*). Forc'hellek e chome e brezeg.

“Pennaennoù stummañ [Japan] ne c'hellont nemet dont da vezañ re an hollved. Eno emañ, a soñjan, ar gudenn vras hiziv. Ar pezh a zleomp avat da ziwall dioutañ er poent uhelañ eo, da 'm meno, dangorekaat Japan. Na rafe nemet treiñ an hent impalaerel e tirantiezh, en impalaerouriezh.”

“Les principes formatifs [du Japon] ne peuvent que devenir ceux du monde. C'est là, je crois, que se trouve le grand problème de l'heure actuelle. Ce contre quoi il faut toutefois mettre en garde au plus haut point, c'est, à mon avis, la subjectivisation du Japon. Elle ne reviendrait qu'à transformer la voie impériale en tyrannie, en impérialisme¹.”

Hogen, en ur Japan milourekaet a briente aloubiñ he rannved, ne voe klevet nemet ton brogar prepozioù NISHIDA ha, daoust dezhañ, e voe renket e-touez ar faskourion hag an impalaerourion. Ur skouer eus an doare ma veze degerc'het e gelennadoù. Pa lavare ez eo perzh ar spered japanat “mervel d'an an-un”, eleze diraez an na-vout diabarzh war-benn lezel gwirded an dra da gomz, anaout an dra “dre zont da vezañ an dra”, e tedalveze ar voudaegezh d'e genvroiz ; hogen jubennet e veze e gomzoù e ster dreistbroadelour an emaberzh “evit an Impalaer hag ar riez”.

“E-doug ar bloavezhioù 1930 e vez ar prezegoù dreistbroadelour, douget gant an ideologiezh impalaerel faskour ha milourek eus ar mare, oc'h aloubiñ al leurenn gefredel japanat. Mont dreist eo a dra sur lavarout e voe Nishida ur c'henlabourer oberiat. Dikoc'h eo moarvat lakaat e reas ar renad e vad anezhañ e gounid ur furm a vroadelouriezh japanat er feur ma plede — dre e gredenn don en ur gefridi speredel eus ar sevenadur japanat (un tammig evel ma krede Heidegger en Alamagn) — da zispakañ ur gweladur eus an istor ma perzhie dodennoù forc'hellek ent

¹ *Nihonbunka no mondai*, id., ibid., p. 70 (in *ÉP*, n° 18, 1993, p. 42).

galloudel evel « kemez ar Reter » (un istor aziat eus an na-vout heñvel tre ouzh « istor ar bout » ma wele Heidegger unded tonkadek Kornog) ha roll planedennel Japan evel hêr d'ar Reter ha warlerc'hiad Kornog en ardoerezh traoù ar bed.»

“Durant les années 1930 les propos ultra-nationalistes, véhiculés par l'idéologie impériale fasciste et militariste de l'époque, envahissent la scène intellectuelle japonaise. Dire que Nishida ait été un collaborateur actif est certainement exagéré. Il est peut-être plus exact de dire qu'il a pu être utilisé par le régime au profit d'une certaine forme de nationalisme japonais dans la mesure où — croyant profondément en une mission spirituelle de la culture japonaise (un peu comme Heidegger croyait en l'Allemagne) — il a développé une vision de l'histoire où interviennent des thèmes potentiellement ambigus tels que : la « logique de l'Est » (une histoire asiatique du néant très comparable à cette « histoire de l'être » en laquelle Heidegger voyait l'unité destinale de l'Occident) et le rôle planétaire du Japon comme héritier de l'Orient et successeur de l'Occident dans la gestion des affaires du monde¹.”

An darvestadurioù war c'halvidigezh speredel Japan ne zalc'hjont ket ul lec'h bras nag ur prantad hir e dehentadur preder NISHIDA. N'eo ket un digarez evit tevel war un argraf a zo bet devus en holl gantvedoù — hag en 20^e peurgetket : lec'h ar prederour er geoded. Hiroc'h hor bo tu da zistreiñ war gement-se pa studiimp pennañ diskibl NISHIDA : TANABE Hajime. Etre 1940 ha 1945 e ouestlas NISHIDA e holl labour d'un holc'h da “load andoniekañ an emskiant kravezel”. Frouezh hevelep trevell a voe e levr *An na-vout hag ar savboent kravezel war ar bed*² ma tistremen nep troc'h etre Kornog ha Reter en ur chom feal da andonioù diles an eil hag egile. Diwar-benn an oberenn-se e lavar DILWORTH ez anad lec'honiezh diac'hinek an na-vout evel ur furm a voudoniezh nac'hadek, anezhi raklakadur anat, anaterset peurvuiañ koulskoude, da bep teologiezh nac'hadek — an deologiezh nemeti doujus da vat da allded voniek an doueel. Er par-se, eme c'hoazh DILWORTH, emañ ar stil war ul live “etresevenadurel” diaes da nagenniñ na anavezomp kevatal ebet dezhañ, ha klozañ a ra : ma n'eo ket bet NISHIDA anavezet gant e getpared betek henn, ez eo peogwir n'en

¹ Bernard STEVENS, id., *ibid.*, p. 34.

² *Bashoteki ronri to shūkyōteki sekaikan*, 1945, translated with an introduction by D.A. DILWORTH : *Last writings : Nothingness and the Religious Worldview*, University of Hawaii Press, 1987.

deus c'hoazh ketpar ebet. Diseblant ne vimp ket o c'houzout ez eas NISHIDA da anaon un nebeut deizioù goude skrivañ linenn diwezhañ al levr.

E-GIZ KLOZADUR

Da glozañ an notenn-mañ, an dra gentañ a zlean ober eo goulenn digarez al lenner evit he skorted. E 'm labour d'he frientiñ e tegouezhis, evel ma c'hoarvez boas, er poent ma santen e c'hallen kregiñ d'he sevel. Ur wech savet avat e klevan un divoz don — a zo estreget *baby blues* ar peurzorn. Hir e 'm eus pledet gant div eus dodennoù levr kentañ NISHIDA : an anlouerañ (ar “c'hantouezañ pur”) hag an emgevnaou, o vezañ m'edon eno war douaroù a 'm boa ergerzhet c'hoazh ; un alberz hep mui 'm eus roet eus an trede, al *lec'h* hag, evit kenderc'hadoù ar prederour a-c'houde 1920, on aet a-glis warno, dre ziouer a droidigezhioù moarvat, ivez dre amstuziadur prederel ha dre anazvded speredel. Ne guzhin ket ez eo, en un doare, beuzet va divoz el levenez : gant skol Kyōto ez emgavomp tennet a-vaez al lagenn m'emañ ar preder e Kornog, e Frañs pergen. Setu ni en-dro war an hentoù bras ma vale an denezelzh en he frantadoù a feiz hag a c'hoanag.